

A photograph of a small, traditional wooden chapel with a white steeple. The chapel is surrounded by greenery and flowers. A sign above the entrance reads "KAPLICZKA Św. Antoniego".

Zabytkowe cmentarze, miejsca kultu oraz pamięci w Gminie Ustrzyki Dolne

Ustrzyki Dolne 2022

Redakcja:

Karpackie Stowarzyszenie Turystyczno-Kulturalne „Źródła Karpat”

Wydawca:

Karpackie Stowarzyszenie Turystyczno-Kulturalne „Źródła Karpat”/ Bieszczadzkie Centrum Turystyki i Promocji w Ustrzykach Dolnych

Zdjęcia:

Andrzej Krówka, Jacek Łeszega, Natalia Rachwał

Wydanie I

ISBN 978-83-950624-5-2

Skład:

Zbigniew Muzyk

Adres wydawcy:

38-700 Ustrzyki Dolne

Ul. Ignacego Łukasiewicza 3/30

Album „Zabytkowe cmentarze, miejsca kultu oraz pamięci w Gminie Ustrzyki Dolne” realizowany jest w ramach programu Wspólnie Dla Dziedzictwa finansowanego z Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

60
LAT MISJI

WSTĘP

Obszar gminy Ustrzyki Dolne został intensywnie zaludniony na przełomie XV i XVI wieku. Proces osadniczy uchwytny w dokumentach wskazuje, że większość wsi zakładanych w tamtym okresie lokowana była na prawie wołoskim. W Karpatach na przestrzeni od XIV do XVI wieku proces kolonizacji obszarów górskich i podgórskich (pogórz) uległ szczególnej intensyfikacji. Dotyczyło to zarówno północnej, jak i południowej części tego łańcucha górskiego. Dzięki temu doszło do zasiedlenia wielu, dotychczas bezludnych terenów poprzez zakładanie stałych osad wiejskich na prawie wołoskim. Trzonem tego procesu był model gospodarki pasterskiej. Na terenie dzisiejszej gminy Ustrzyki Dolne do końca XVII wieku zasiedlono wszystkie doliny górskie.

Układ wsi

Jednym z najbardziej trwałych śladów po okresie powstawania osad prawa wołoskiego jest układ zabudowy wsi górskich. Bazuje on praktycznie do dnia dzisiejszego na dawnym modelu budowania przestrzeni dolin pochodzącym z okresu, gdy osadzano tu ludność na stałe, a więc z XV i XVI wieku. Organizatorzy procesu osadniczego brali zapewne pod uwagę górskie realia, klimat, model gospodarowania (pastersko – hodowlany), rozmieszczenie własności gruntów, możliwości komunikacyjne, dostępność do wody. W modelu tym zakładano, że główną osią komunikacyjną wioski będzie dno doliny z przepływającym centralnie potokiem lub rzeką. Od tej osi wytyczano prostopadle granice poszczególnych łańców dla kmieci, które ciągnęły się aż do granic – granic otaczających dolinę wzgórz. Tam graniczyły z łańcami sąsiedniej wioski. W centrum doliny wytyczano łań dla kniazia (z czasem zwany dworskim), którego powierzchnia kilkakrotnie przewyższała łań kmieci. W sąsiedztwie łańu dworskiego wytyczano jednocześnie łań cerkiewny, na którym budowano świątynię. Wokół świątyni (najczęściej cerkwi) przeznaczano pewien teren na utworzenie cmentarza. Jest to informacja kluczowa i niezbędna do prowadzenia prac inwentaryzacyjnych. Taka organizacja przestrzeni doliny dotrwała praktycznie do dnia dzisiejszego, mimo znaczących w wielu miejscach i okresach przemian modelu gospodarowania. Krajobraz górskich dolin jest więc kluczowym świadkiem i przykładem ukształtowania przestrzeni w wyniku woło-

skiej gospodarki pasterskiej. W trakcie prowadzonych prac inwentaryzacyjnych wiedza historyczna o tych procesach jest niezbędna. W wielu przypadkach jest to jedyny pewny trop prowadzący do lokalizacji starych cmentarzy.

Trudna historia

Te trudności spowodowane są najczęściej dramatycznymi wydarzeniami historycznymi jakie miały miejsce na badanym obszarze w okresie powojennym. W latach 1939 – 1951 teren ten kilkakrotnie zmieniał przynależność państwową. Okres 1939 – 1941 to czas okupacji sowieckiej, zamienionej z kolei w latach 1941 – 1944 na okupację niemiecką. Po przejściu frontu i odwróceniu armii niemieckiej nastąpiło ponowne wcielenie tego obszaru do ZSRR, przy czym przebieg granicy różnił się nieco od tej z lat 1939 – 1941. Północna część obecnej gminy Ustrzyki Dolne znalazła się w granicach Polski. Stan ten trwał do 1951 roku, kiedy to nastąpiła wymiana terytoriów pomiędzy ZSRR a Rzeczpospolitą Polską, na mocy której Ustrzyki Dolne i okoliczne wsie zostały ponownie przyłączone do Polski. Ten skomplikowany proces kształtowania się powojennych granic nie sprzyjał bynajmniej procesom kulturowym na tych ziemiach. Nie ułatwia też sprawy fakt masowych wysiedleń z tego terenu rdzennej ludności w latach 1944 – 1951. Przerwanie ciągłości osadniczej spowodował w wielu przypadkach niemal całkowity zanik identyfikowania miejsc historycznych. Nowi osadnicy, niejednokrotnie przyjeżdżający z odległych obszarów, najczęściej nie interesowali się tym zagadnieniem. Dotyczyło to również starych cmentarzy. W większości miejscowości były to cmentarze przycerkiewne. Ponieważ wysiedlona ludność ukraińska była wyznania greckokatolickiego, to zwyczajnie zabrakło opieki i dbałości o te miejsca. Cerkwie i cmentarze przejęto na skarb państwa i najczęściej zamknięto. W ten sposób rozpoczął się okres degradacji, a nawet zniszczenia zarówno świątyń, jak i cmentarzy. Pierwsza połowa lat 50. XX wieku to również trudny do uchwycenia dla badacza proceder celowego niszczenia pomników cmentarnych na cmentarzach greckokatolickich. Z nielicznych relacji świadków z tamtego okresu wynika, że w wielu miejscowościach działały specjalne grupy ludzi (trudno ustalić przez kogo zorganizowane), które dewastowały te cmentarze. Trudno bowiem uwierzyć, że ważący niekiedy kilkaset kilogramów kamienny krzyż sam się przewrócił, popękał czy złamał. Następne lata przyniosły tylko pogorszenie stanu starych cmentarzy na omawianym terenie. Ponieważ większość z nich była cmentarzami przycerkiewnymi (greckokatolickimi), a świątynie te nie funkcjonowały, to również na cmentarzach nie było pochówków. Pozostawione bez

wiernych i należytej opieki nadal niszczały i zarastały. W wielu miejscach, gdzie nie było ogrodzenia teren cmentarza był miejscem wypasu zwierząt. Równocześnie, aby sprostać potrzebom ludności wytyczano w wielu miejscowościach nowe cmentarze. W ten sposób stare cmentarze pozostawiono w pewnej mierze na łaskę losu. Dopiero w połowie lat 90. XX wieku sytuacja zaczęła ulegać pewnej poprawie. Rodząca się aktywność społeczna i tworzenie się lokalnych stowarzyszeń spowodowały zwrócenie uwagi na problem niszczenia starych cmentarzy. Przeprowadzone, nieliczne co prawda akcje porządkowe w wielu miejscach poprawiły ich stan i dostępność. W kilku miejscowościach prowadzone były także prace konserwatorskie na starych kamiennych nagrobkach, a także wykonano ogrodzenia. Te nowe inicjatywy z pewnością sprawiły, że pewna liczba cmentarzy znalazła najczęściej społecznych opiekunów. Zmieniło się też postrzeganie tych miejsc przez lokalne społeczeństwo – już nie na zasadzie „to nie nasze” – ale na uznaniu ich wartości kulturowej i historycznej. Wszystko to nie oznacza, że problem zachowania tych miejsc w należyтым stanie został rozwiązany. Potrzebna jest z pewnością całościowa akcja mająca na celu ratowanie wszystkich starych cmentarzy, niezależnie gdzie są położone i jakiemu wyznaniu religijnemu służyły.

ARŁAMÓW

Cmentarz greckokatolicki przycerkiewny

Cmentarz greckokatolicki

BANDRÓW NARODOWY

Cmentarz greckokatolicki

- BANDRÓW NARODOWY -

Cmentarz ewangelicki

BRELIKÓW

Kaplica

BRZEGI DOLNE

Dawna cerkiew

Dzwonnica

- BRZEGI DOLNE -

Cmentarz ewangelicki

Cmentarz greckokatolicki

Cmentarz greckokatolicki

DASZÓWKA

Cmentarz greckokatolicki

GRAZIOWA

Cmentarz greckokatolicki

DŹWINIACZ DOLNY

Cerkwisko

Cmentarz greckokatolicki

HOSZOWCZYK

Dawna cerkiew

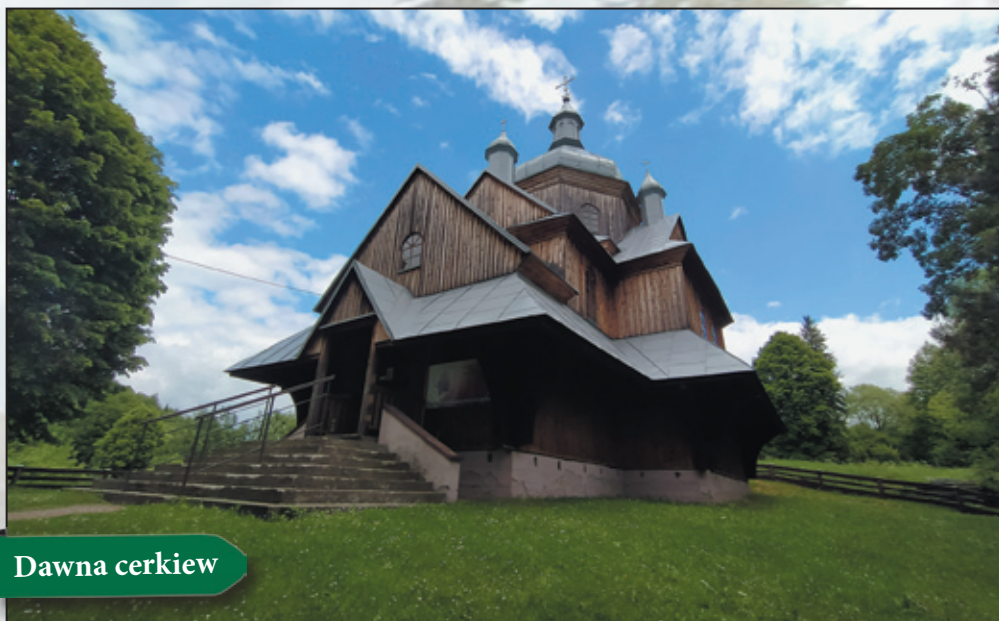
Cmentarz greckokatolicki

Cmentarz greckokatolicki

HOSZÓW

Dawna cerkiew

Cmentarz greckokatolicki

Cmentarz greckokatolicki

JĄŁOWE

Dawna cerkiew

Wnętrze dawnej cerkwi

Dzwonnica

Cmentarz greckokatolicki

Kaplica grobowa

JAMNA DOLNA

Cmentarz greckokatolicki

JAMNA GÓRNA

Cmentarz greckokatolicki

JASIEN

Cmentarz rzymskokatolicki przy sanktuarium

Kaplica

JURECZKOWA

Dawna cerkiew

KROŚCIENKO

Dawna cerkiew

Wnętrze dawnej cerkwi

- KROŚCIENKO -

Dzwonnica

Cmentarz greckokatolicki przycerkiewny

Cmentarz greckokatolicki, Wolica

Cmentarz ewangelicki

- KROŚCIENKO -

Cmentarz rzymskokatolicki

Miejsce po dawnym kościele rzymskokatolickim

Cmentarz grecki

Miejsce kaźni Żydów

KWASZENINA

Cmentarz greckokatolicki przycerkiewny

LESZCZOWATE

Dawna cerkiew

Dzwonnica

Grobowiec

Cmentarz greckokatolicki

Cmentarz greckokatolicki

Krzyż pańszczyźniany

LISKOWATE

Cerkiew

Cmentarz greckokatolicki

ŁOBOZEW

Kościół rzymskokatolicki

Kościół rzymskokatolicki

Kaplica św. Antoniego

ŁOBOZEW DOLNY

Cmentarz greckokatolicki

ŁOBOZEW GÓRNY

Cmentarz rzymskokatolicki

ŁODYNA

Dawna cerkiew

Dzwonnica

Cmentarz greckokatolicki

Kaplica

Kaplica

Wnętrze kaplicy

MOCZARY

Dawna cerkiew

Dzwonnica

Cmentarz greckokatolicki

Cmentarz greckokatolicki

NOWOSIELCE KOZICKIE

Kościół rzymskokatolicki i dzwonnica

Kościół rzymskokatolicki

Cmentarz rzymskokatolicki

ROPIENKA

Kościół rzymskokatolicki pw. św. Barbary

Dawny kościół i kaplica grobowa Wierzbickich

Pomnik ku czci ofiar zamordowanych w latach 1944-1947

RÓWNIA

Dawna cerkiew i cmentarz przycerkiewny

Krzyż żeliwny w pobliżu cerkwi

Wnętrze dawnej cerkwi

SEREDNICA

Cerkwisko

Cmentarz greckokatolicki

Cmentarz greckokatolicki przycerkiewny

STAŃKOWA

Cmentarz greckokatolicki

STEBNIK

Cmentarz greckokatolicki

Cmentarz ewangelicki

Cmentarz ewangelicki

Cmentarz ewangelicki

TELEŚNICA OSZWAROWA

Cmentarz greckokatolicki

USTJANOWA DOLNA

Cmentarz greckokatolicki

USTJANOWA GÓRNA

Dawna cerkiew

Kaplica grobowa Szemelowskich

- USTJANOWA GÓRNA -

Cmentarz greckokatolicki

USTRZYKI DOLNE

Kościół rzymskokatolicki

Pomnik w rynku

Pomnik w rynku

- USTRZYKI DOLNE -

Sanktuarium w Jasieniu

Ul. Jasień – dzwonnica

Cmentarz rzymskokatolicki przy sanktuarium

- USTRZYKI DOLNE -

Ul. Jasiń – kaplica grobowa Lenartowiczów

Ul. Jasiń – cmentarz rzymskokatolicki

- USTRZYKI DOLNE -

Dawna cerkiew

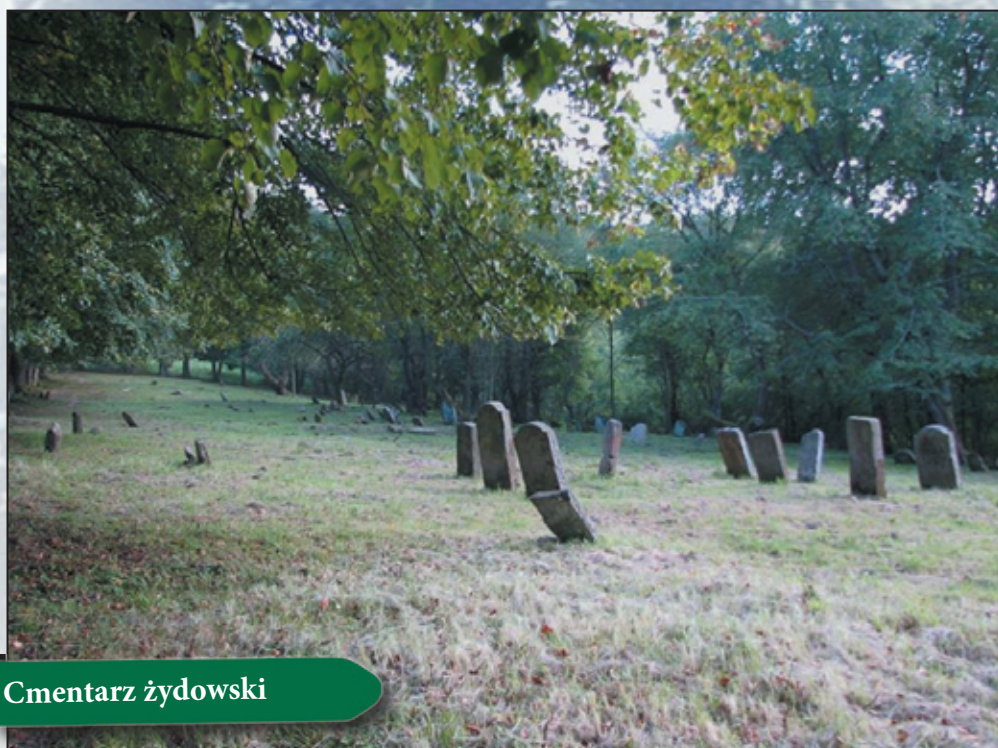
Cmentarz przycerkiewny

- USTRZYKI DOLNE -

Dawna synagoga

Cmentarz żydowski

WOJTKOWA

Dawna cerkiew

Dzwonnica

Cmentarz greckokatolicki

Kaplica

ZAWADKA

Cmentarz greckokatolicki

Cmentarz rzymskokatolicki